

УДК 314.12-055.26(497.6);
316.644-055.26:316.356.22(497.6)
Original scientific work

Оригиналан научни рад

Драшко Маринковић

АНАЛИЗА ФЕРТИЛНИХ КАРАКТЕРИСТИКА, СОЦИО-ЕКОНОМСКОГ СТАТУСА И СТАВОВА О ПЛАНИРАЊУ ПОРОДИЦЕ КОД ПОРОДИЉА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Извод: Предмет рада се темељи на постојећим тенденцијама недовољног рађања и негативног природног прираштаја у Републици Српској. У складу са тим од посебног значаја је сагледавање фертилног капацитета породиља, њихове здравствене заштите, социо-економског статуса, као и дефинисање њихових ставова према мјерама популационе политике и испољених проблема у демографском развоју.

Кључне ријечи: фертилитет, репродукција, породиље, статус, ставови, планирање породице

Abstract: The subject of this article is based on the existing tendencies of insufficient birth and low natural population growth in the Republic of Srpska. In accordance with that, of particular importance is to consider fertility capacity of women who gave birth, their health care, socio-economic status, as well as defining their attitudes towards measures of population policy and expressed problems in the demographic development.

Key words: fertility, reproduction, women who gave birth, status, attitudes, family planning

Увод

Компоненте природног кретања становништва Републике Српске, у периоду 1996–2008. године, указују на проблеме у демографском развоју. Стопа природног прираштаја у Српској је негативна и указује на поремећаје у виталним структурама, са низом негативних посљедица. Очекиване промјене у природном прираштају становништва заснивају се на екстраполарним тенденцијама које указују на смањење рађања и повећање смртности. Дакле, у последњих неколико година овај простор карактерише интензиван пад стопе фертилитета, што у основи почива на моделу ниске репродукције (Маринковић, Д., 2008).

Према подацима Републичког завода за статистику за 2008. годину, у Републици Српској стопа наталитета је 7,1‰, морталитета 9,4‰, односно стопа природног прираштаја је негативна и износи -2,3‰.¹ Анализа

¹ Годишње саопштење – Статистика становништва за 2008. годину, број 76/09, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2009.

опште стопе наталитета указује да Српска спада у нисконаталитетна подручја. Бруто стопа фертилитета је веома ниска, што је последица планирања породице, каснијег склапања брака, све раширенијег самачког живота, постратних траума, расељавања и процеса избјеглиштва, али и тешке социо-економске ситуације, психолошких и других фактора. Од 2002. године, број умрлих је већи од броја живорођених. Међутим, дугорочно опадање наталитета се појавило и прије него што је годишњи број умрлих надмашио број живорођених. Стога је потребни број живорођених много већи него што то показују наведене разлике у односу на број умрлих (Маринковић, Д., 2008).

Иако су подаци виталне статистике у Републици Српској веома добри показатељи, односно дају нам драгоцене информације о фертилитету становништва, ипак их је потребно допунити продубљеним истраживањима. Наша званична статистика не располаже комплексним подацима у вези са проблематиком планирања породице и анализе мјера популационе политике. Са овог аспекта истраживања која третирају ову проблематику постављају као императив, односно могу се сматрати јединственим и веома интересантним за формулисање ставова о актуелним демографским процесима и појавама на нашем простору.

У циљу заустављања неповољних тенденција у демографском развоју наглашена је потреба за афирмацијом постојећих и увођењем нових пронаталитетних мјера и активности. Као резултат те потребе у Републици Српској први пут је спроведена анкета о фертилитету, социо-економском статусу и ставовима о планирању породице. Анкета је спроведена у октобру мјесецу 2008. године у склопу истраживачког пројекта под називом: „Анализа демографске ситуације и спровођења пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској“ (Група аутора, 2008).

За потребе овог истраживања кориштене су аналитичко-синтетичка, системско-структурна, математичко-статистичка, демографска и компаративна метода. Током анализе и обраде података, који су добијени анкетним истраживањем, извршена је компарација добијених резултата истраживања са постојећом грађом која третира ову проблематику. За прикупљање података кориштен је анкетни упитник на репрезентативном узорку од 1.535 породиља, истовремено у свим породицима Републике Српске и у савјетовалишту за новорођенчад и дојенчад у Дому здравља у Бањој Луци.

Након прегледа и уноса резултата анкетања, у информатичку обраду узето је 1.475 анкетних упитника, док је остали број проглашен неважећим. Анкетом је било обухваћено 880 породиља, што је више од 90% породиља које су родиле дјецу у свих четрнаест породицишта Републике Српске, као и више од 600 породиља које су у току мјесеца октобра 2008. године посјетиле савјетовалиште за новорођенчад и дојенчад у Бањој Луци.

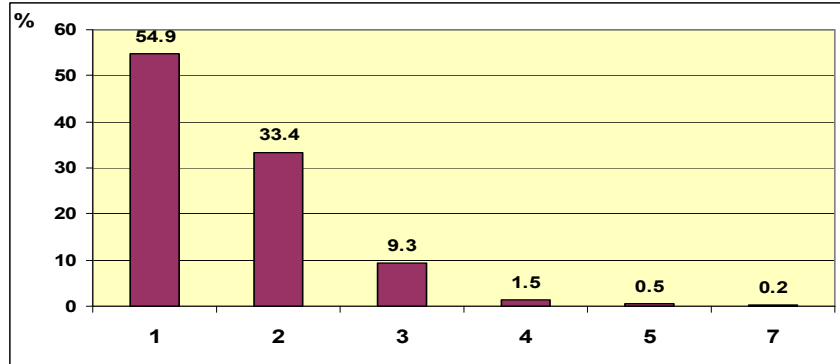
Основни циљеви анкете били су сљедећи:

- утврђивање биолошких, социо-економских и културних фактора који утичу на фертилитет породиља;
- испитивање диференцијалног фертилитета код породиља које, према сталном мјесту становања, живе у граду, селу, приградском или мјешовитом насељу, односно код разних социјалних и образовних група, али и код аутохтоног и мигрантског становништва;
- омогућавање детаљне анализе фертилног капацитета породиља према демографским карактеристикама (старост, брачни статус, број живорођене дјеце, размаци између порођаја, итд.) и обима здравствених проблема уопште, односно проблема у вези са стерилитетом;
- оцјењивање мотива за рађање већег броја дјеце, утврђивање разлога због чега није остварен жељени број дјеце, односно анализа њиховог утицаја на ниво фертилитета;
- прикупљање емпиријске грађе за анализу ставова породиља о жељеном броју дјеце, појавама које утичу на смањење броја рођене дјеце, као и анализа постојећих и потреба за увођењем нових мјера популационе политике.

Анализа фертилних карактеристика, здравственог стања и социо-економског статуса породиља у Републици Српској

Истраживања су обављена на основу унапријед припремљеног упитника, који је садржавао 32 различита питања, а након информатичке обраде и анализе анкетних образаца могу се констатовати сљедећи закључци:

1. Жене у Републици Српској се доста касно одређују за мајчинство па дјецу најчешће рађају у 29. години живота;
2. Више од половине анкетираних породиља живи у граду (53,6%), на селу живи 24,7%, а у приградским или мјешовитим насељима 21,6%;
3. Апсолутна већина анкетираних породиља (95%) су удате. Више од половине (51,4%) анкетираних живи у трочланим породицама, тј. породицама са једним дјететом, на другом мјесту су четворочлане породице са 33,4% удјела, док је удио петочланих породица испод 10%;
4. Једно дијете има 54,4% анкетираних породиља, трећина (33,8%) има двоје дјеце, а само 11,8% породиља има троје или више од троје дјеце;
5. Око 79% анкетираних породиља сматра да нема никаквих здравствених проблема. Свака пета (12,9%) породиља каже да је имала спонтанни побачај, 0,8% их је имало случај мртворођеног дјетета, а 0,6% ванматеричну трудноћу. Само 3,1% породиља је рекло да је намјерно прекидало трудноћу;

Слика 1. – Дисперзија према реду рођења дјетета у породици

6. Око 95% породиља каже да нису имале проблема у вези са стерилитетом, и да у 94% случаја ни њихов супруг није имао таквих проблема. Истовремено, око 70% анкетираних би пристало да своје проблеме у вези са стерилитетом ријешу вјештачком оплодњом. Највише (40,1%) породиља сматра да држава треба да обезбједи најмање три, а још 20,3% најмање два, бесплатна покушаја вјештачке оплодње;

7. Од укупног броја анкетираних завршену средњу школу има 58,2% породиља, око 20% има завршену вишу школу или факултет, а 10,6% је са завршеном основном школом и још 9,2% са завршеним занатом. Најмање породиља (0,7%) је без основне школе;

8. Највећи удио или 52,7% анкетираних породиља је незапослено или су домаћице, 39,6% породиља има стални, а 5,7% повремену или привремену посао;

9. Апсолутно највећи удио (79,1%) породиља каже да је њихова породица доброг, а 8,7% лошег и 1,4% врло лошег материјалног положаја. Трећина (29,5%) породиља каже да су приходи њихових породица између 600 и 1.000 КМ, око трећине (26%) да су између 300 и 600 КМ, око петине (10%) да су мањи од 300 КМ, а најмање (3,7%) каже да породица има приходе веће од 2.500 КМ;

10. Апсолутно највећи удио (76,3%) породица посједује властити стан или кућу, у изнајмљеној кући или стану живи 15,3%, а знатно мање (6,9%) породица живе као сустанари, док најмање (0,4%) су још увијек корисници алтернативног смјештаја;

Анализа ставова о планирању породице код породиља у Републици Српској

На основу анализе питања која се односе на ставове о планирању породице могу се констатовати сљедећи закључци:

1. Највећи удио (78,7%) анкетираних породиља сматра да је пресудан мотив за рађање дјетета била љубав према дјечи, док 16,1% сматра да је преовладала одлука о проширењу породице, а знатно мање (3,1%) да је одлука израз жеље за дјететом супротног пола;

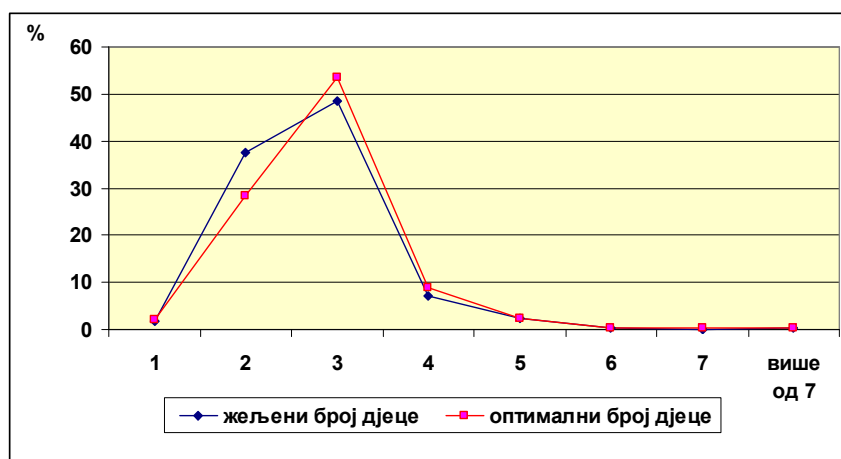
2. Апсолутно највише (94,2%) породиља је рекло да је планирало рађање дјетета;

3. Од укупног боја анкетираних породиља 68,5% се изјаснило да жели, а 28,5% да не жели више дјеце;

4. У периоду провођења истраживања у мјесецу октобру 2008. године у Републици Српској рођено је укупно 880 дјеце, што је у поређењу са истим периодом 2007. године (према подацима Републичког Завода за статистику Републике Српске) мање за 109 дјеце или око 11%;

5. Структура рођених је поремећена, тј. порастао је удио прворођених, а број рођења вишег реда је смањен;

6. Према ставовима породиља о жељеном и оптималном броју дјеце са 48,5% преовладава став да је троје дјеце жељени, односно са 53,6% и оптимални број дјеце, што је дијаметрално супротно од тренутног „стања“;

Слика 2. – Дисперзија према ставу о жељеном и оптималном броју дјеце

7. Као најчешћи разлози због којих није остварен жељени број дјеце наведени су: лоша финансијска ситуација (34%), непознато (28,4%), стамбени проблеми (11%), здравствени проблеми (9,2%) и тешкоће око подизања дјеце (4%);

8. Већина породиља (око 70%) сматра да постојеће мјере популационе политике код нас не утичу у подстицању рађања, односно да државни и локални органи власти треба, а и могу, више да утичу на репродук-

тивно понашање појединаца и парова доношењем мјера популационе политике;

9. Анализом ставова анкетираних породиља о факторима који дјелују на смањење броја рођене дјеце, апсолутно највише (91,1%) породиља сматра да негативно дјелују економски фактори (лоша материјална ситуација и незапосленост, а затим лоши стамбени услови и изостанак финансијске помоћи државе). У прилог тези, да су разлози економске природе одлучујући за одлуку о имању/немању дјеце, иду и ставови породиља о вредновању утицаја појединих фактора на број дјеце у породици. Убједљиво највећи утицај тренутно има група економских, док социјални и психолошки фактори, имају далеко мањи утицај;

10. Око половине (52,7%) анкетираних, сматра да је важан разлог за смањење рађања дјеце у вези са несигурном будућношћу и политичком ситуацијом;

11. Породиље сматрају да касније склапање бракова и већа запосленост и самосталност жене имају врло мало утицаја на број рођене дјеце;

Табела 1. – Дисперзија анкетираних породиља према ставовима колико наведене појаве утичу на смањење броја рођене дјеце (у %)

Разлог / став	веома	мало	нимало	непознато
1) Економска криза и незапосленост	91,1	6,9	0,9	1,0
2) Лоши стамбени услови	76,5	19,5	2,0	1,9
3) Изостанак финансијске помоћи државе	70,4	24,6	2,6	2,4
4) Касније склапање брака	28,3	51,7	16,3	3,7
5) Већа запосленост и самосталност жена	33,8	41,5	20,5	4,2
6) Велики број развода	37,3	45,8	13,1	3,9
7) Недовољан број и квалитет установа за бригу о дјечи	42,4	41,0	12,7	3,9
8) Став да је мањи број дјеце у породици бољи за њихово одрастање	28,5	35,2	32,1	4,2
9) Несигурна будућност и политичка ситуација	52,7	30,6	12,9	3,7

12. Око трећине (35%) анкетираних породиља није могло дати одговор на постављено питање, односно није издвојило ни један од понуђених фактора као најважнији, што само потврђује потребу за комплексним приступом у креирању популационе политике;

13. Од понуђених мјера за подстицање рађања, породиље у више од 80% случаја сматрају да би веома важне подстицајне мјере требале бити сљедеће:

- предност при запошљавању родитеља са више дјеце
- рјешавање проблема вишечланих породица

Табела 2. – Дисперзија према ставовима анкетираних породиља колико би свака од наведених подстицајних мјера омогућила боље услове за рађање и одгој дјецe у %

Разлог / став	веома	мало	нимало	непознато
1) Дјечји додатак, који би растао за свако наредно дијете	86,9	10,5	1,3	1,3
2) Мање стопе пореза за дјечију одјећу, обућу, исхрану и сл.	85,4	11,7	1,0	1,8
3) Субвенције и повољнији кредити за породице са дјецом	80,6	15,8	1,2	2,4
4) Рјешавање стамбених проблема вишечланих породица	87,7	9,2	0,7	2,4
5) Предност при запошљавању родитеља са више дјецe	89,1	7,6	1,0	2,3
6) Флексибилно радно вријеме за родитеље мале дјецe	82,8	13,5	0,9	2,8
7) Потпуни обухват дјецe предшколским установама	69,2	26,1	1,4	3,3
8) Веће пореске олакшице за породице које имају више од двоје дјецe	69,2	26,1	1,4	3,3
9) Финансијске олакшице за образовање дјецe из вишечланих породица	81,0	15,6	0,6	2,8
10) Раст коефицијента пензије за свако дијете	75,3	19,1	1,8	3,8

- дјечији додатак, који би растао за свако наредно дијета
- мање стопе пореза за дјечију одјећу, обућу, исхрану и сл.
- флексибилно радно вријеме за родитеље мале дјецe
- финансијске олакшице за образовање дјецe из вишечланих породица и
- субвенције и повољнији кредити за породице са дјецом;

14. Око 75% породиља сматра да би веома важна мјера била и раст коефицијента пензије за свако дијете, док око 69% сматра да би значајно утицале и мјере као што су потпуни обухват дјецe предшколским установама и веће пореске олакшице за породице које имају више од двоје дјецe;

15. Из анализе одговора види се да су понуђене мјере нематеријалне природе у другом плану, односно да доминирају мјере тренутног карактера у односу на предложене дугорочне мјере, као што је нпр. потпуни обухват дјецe предшколским установама и сл. Ови ставови иду у прилог констатацији о тешкој материјалној ситуацији, али и свијести о величини проблема и потреби да се што прије реагује, односно да резултати буду што прије видљиви;

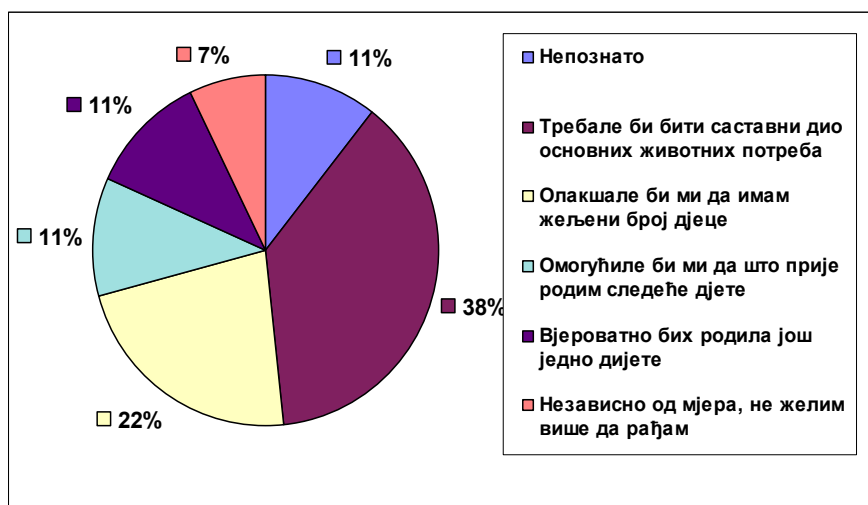
16. Према ставовима анкетираних породиља о мјерама за подстицај рађања већег броја дјецe које би оне одмах увеле, више од 50% сматра да

би то требале бити предност у запошљавању мајки или оба родитеља са дјецом, већи број савјетовалишта, вртића и установа за бригу о дјечи са дужим радним временом. Ови ставови су на први поглед у супротности са претходним одговорима, али треба имати на уму да су анкетиране жене управо постале мајке и да им је вјероватно веома важно постојање институција за чување и бригу о дјечи;

17. Око петине породиља сматра да би добре подстицајне мјере биле сљедеће:

- да се законом заштите труднице да не добију отказ
- да се побољшају услови амбулантног прегледа дјече и трудница
- да се продужи породиљско боловање;

18. Када би постојале неке од наведених мјера 44,5% анкетираних породиља се изјаснило да би им то омогућило, или вјероватно олакшало одлуку, да имају жељени број дјече. Истовремено 7,3% анкетираних сматра да без обзира на постојање мјера популационе политике, оне не желе више да рађају;

Слика 3. – Дисперзија ставова анкетираних породиља на питање: *е када би постојале наведене мјере, на који би начин оне утицале на приватни живот породиље?*

19. Апсолутна већина (87%) анкетираних породиља сматра да би популациону политику требало да проводе заједно и државни и локални органи власти.

Закључна разматрања

Република Српска се суочава са комплексним демографским проблемима који се манифестују константним смањењем стопе рађања и нега-

тивним природним прираштајем, а који резултирају смањењем броја ученика у основним школама, отвореном депопулацијом, процесима нестајања села и старења становништва. Компоненте природног кретања становништва, у периоду 1996-2008. године, указују на проблеме у демографском развоју. Тренутна стопа природног прираштаја је негативна и указује на поремећаје у виталним структурама са низом негативних посљедица.

Истраживања проведена у Републици Српској, несумњиво су потврдила да степен знања и информисаности становништва, а посебно породиља, о репродуктивном здрављу и планирању породице није задовољавајући. Он је напротив, веома оскудан и забрињавајуће лош. У складу с тим потребно је активније дјеловати на промоцији репродуктивног здравља кроз низ мјера и активности на планирању породице, повећању броја порода, смањењу морталитета и морбидитета мајки и новорођенчади, рјешавању здравствених проблема и стерилитета и смањењу броја намјерних побачаја.

На нивоу Републике Српске, планирање породице, као и популациона политика, под снажним је утицајем промјена које се дешавају у друштву. Из анализе демографских детерминанти за последњих десетак година, евидентно је да је на нашем простору, као и у другим европским земљама, већ дуже вријеме на дјелу демографска рецесија коју иницирају смањене стопе фертилитета, одсуство рађања и повећање стопе стерилитета становништва.

Свеобухватна акција на лијечењу неплодности становништва Републике Српске и подршка методама потпомогнуте оплодње имала би веома значајан репродуктивно-здравствени, али и научни значај. Због тога треба подржати акцију за већим бројем бесплатних поступака вантјелесне оплодње код парова гдје постоји потреба за таквим лијечењем.

Код нас се постепено, мада с извјесним заостатком у односу на развијене земље, мијења и плурализира структура породице. Идеалан тип складне породице, коју чине брачни пар са двоје или троје дјеце све се рјеђе виђа, односно све је више породица које се карактеришу као једнородитељске.

Очекује се да се у складу са друштвеним циљевима и расположивим средствима релевантне институције, а примарно Влада Републике Српске, определијеле да ли да постојеће мјере социјалне и популационе политике буду интегрисане или раздвојене, како у мјерама, тако и у систему.

У складу са неким свјетским искуствима која подразумијевају активности на унапређењу пронаталитетних програма, треба нагласити да добра пронаталитетна политика захтијева континуирано спровођење, сталну наградњу мјера и интервенцију државе, која подразумијева систем финансијских стимулација, широко постављену политику у области здравствене и социјалне заштите породице и дјеце, радно законодавство које промовише опцију флексибилног радног времена, систем средњег и високог образова-

ња у функцији сигурног запослења, систем предшколског и основног образовања са опционим цјелодневним програмима.

Мјере за повећање фертилитета позитивним подстицајима примењиване су у разним комбинацијама и интензитету у већини држава са недовољним рађањима и имале су ограничено дејство, прије свега временско. Дакле, да би се повећао фертилитет нашег становништва потребна је друштвена акција која подразумева истраживање проблема, мјера и искустава код сличних популација у свијету, као и праћење резултата до којих се дошло.

Циљ примјене мјера популационе политике, у првом реду, би требао бити достизање нивоа тзв. стационарног становништва, чиме би се обезбиједила проста репродукција становништва. Конкретно у Српској рађање првог и другог дјетета потребно је стимулисати низом мјера које су усмјерене на специфичне групе становништва. Рађање трећег дјетета треба стимулисати материјалним давањима, односно треба обезбиједити дјечији додаток као универзално право (независно од материјалног положаја породице). Провођење пронаталитетних мјера популационе политике у Републици Српској би требао да буде у функцији достизање стопе укупног фертилитета од 2,1 дјетета по мајци, а што би ипак омогућило, само просту замјену генерација на овом простору.

Највећа вриједност спроведеног истраживања је у томе што је показало да постоје неке битне претпоставке за рехабилитацију рађања у Републици Српској. Истраживања су показала да не постоји разлика између жељеног и оптималног броја дјеце, односно да узроци рађања мањег броја дјеце упућују на индивидуално препознавање структурних препрека као битних баријера између репродуктивних намјера и понашања. У складу са тим важни су ставови о прихватању пронаталитетне политике и спремност да се позитивно реагује у условима које ће она створити, јер више од половине анкетираних породиља вјерује да би родило већи (жељени) број дјеце у измењеним условима. Поред откривања јасног простора за популациону политику, анкетно истраживање је утврдило индивидуалне захтјеве и очекивања од државе у овој сфери.

Недвосмислено резултати истраживања упућују на закључак да треба интензивирати активности на систематизацији постојећих мјера популационе политике и усмјерити их првенствено у пронаталитетне сврхе. Ове активности би требало развијати на свим нивоима власти, а посебно на нивоу локалне самоуправе.

Циљ примјене мјера популационе политике у Републици Српској, у првом реду, би требао бити да се обезбиједи бар проста репродукција становништва. Овај циљ би се могао реализовати изградом стратегије демографског развоја и програма планирања породице, који би требали да у обзир узму број дјеце који је потребан за замјену генерација на нашем простору.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Годишње саопштење, (2009). *Статистика становништва за 2008. годину*, бр. 76/09, Републички завод за статистику, Бања Лука.
- Група аутора, (2008), *Анализа демографске ситуације и спровођења прионаталитетних мјера и активности у Републици Српској*, Влада Републике Српске - Министарство за породицу, омладину и спорт и Савјет за демографску политику Републике Српске, Пројекат – научно-истраживачка студија.
- Демографска статистика, (2003). *Статистички билтен бр. 6*, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.
- Демографска статистика, (2008). *Статистички билтен бр. 11*, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.
- Маринковић, Д., (2005). *Демографски проблеми процеса избјеглиштва у Републици Српској*, Научна монографија, ГДРС, Бања Лука.
- Маринковић, Д., (2007). *Детерминанте демографског развоја и перспективе становништва Републике Српске*, Први Конгрес српских географа, Београд.
- Маринковић, Д., (2008). *Развој становништва Републике Српске као стратешки ресурс*, Академија наука и умјетности Републике Српске, књ. XIII, Бања Лука.
- Маринковић, Д., (2006). *Стање и перспективе демографског развоја геопростора Републике Српске*, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 121, Нови Сад.

Dražko Marinković

ANALYSIS OF FERTILE CHARACTERISTICS, SOCIO-ECONOMIC STATUS AND ATTITUDES ON FAMILY PLANNING AT WOMEN WHO HAVE JUST GIVEN BIRTH IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

Summary

Republika Srpska is faced with complex demographic problems that are manifested by constant reduction of birth rate and negative natural population growth, reduced number of students in primary schools, processes of depopulation, disappearance of villages, the aging population and emigration of fertile and working population abroad. Components of the natural movement of population in the period 1996-2008 indicate problems in the demographic development. The current rate of natural population growth is negative and points to disruptions in key structures with a number of negative consequences.

The greatest value of the research is that there are some important prerequisites for the rehabilitation of births in the Republic of Srpska. Research has shown that there is no difference between the desired and the optimal number of children, and that causes a small number of children is born refer to the individual recognition of structural barriers as important barriers between reproductive intentions and behavior. In accordance with that, the important attitudes are the acceptance of the Pro-natalist policy and willingness to respond positively to the conditions that create it, because more than half of respondents believed that they would born desired number of children in the changed conditions. In addition to detection of clear space for the population policy, Poll research has found individual requests and expectations of the state in this sphere.

Undoubtedly, the research results lead to the conclusion that activities should be intensified in the systematization of the existing measures of population policy and directed primarily for the Pro-natalist purposes. These activities should be developed at all government levels, especially at the level of local government. The aim of the implementation of population policy measures in the Republic of Srpska, in the first instance, should be to ensure the simple reproduction of the population.